TÜRK DÖVLƏTLƏRİ PARLAMENT ASSAMBLEYASI

ƏTRAF MÜHİT, TƏBİİ EHTİYATLAR VƏ SAĞLAMLIĞIN QORUNMASI KOMİSSİYASI

ONUNCU İCLAS

14 mart 2025-ci il, Bişkek

HESABAT MƏRUZƏSİ

TÜRKPA ÜZV DÖVLƏTLƏRİNİN DAYANIQLI İNKİŞAF MƏQSƏDLƏRİ KONTEKSTİNDƏ EKOLOJİ DAVAMLILIQ VƏ YAŞIL DÜNYA ÜZRƏ ƏMƏKDAŞLIĞI

GİRİŞ

6 iyun 2024-cü ildə Bakı şəhərində keçirilən TÜRKPA-nın 13-cü Plenar iclasında qəbul edilmiş Katibliyin 2025-ci il Fəaliyyət planına və TÜRKPA-nın 2023-2028-ci illər Strateji Yol Xəritəsinə uyğun olaraq, "TÜRKPA üzv dövlətlərinin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri kontekstində ekoloji davamlılıq və yaşıl dünya üzrə əməkdaşlığı" adlı mövzunun Komissiyanın onuncu iclasının gündəliyinin əsas mövzusu olaraq müzakirə edilməsi qərara alınmışdır.

2015-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının bütün Üzv Dövlətləri tərəfindən qəbul edilmiş Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri 2030-cu ilə qədər insanlar və planet üçün sülh və firavanlıq naminə universal plan təklif edib. 2030 Gündəliyi və Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) dünyanın qlobal inkişafa baxışındakı dəyişikliyi əks etdirir.

Minilliyin İnkişaf Məqsədlərindən fərqli olaraq, DİM-lər iqtisadiyyat və ətraf mühitin bir-biri ilə əlaqəli olduğunu qəbul edirlər. DİM çərçivəsində ümumilikdə 17 məqsəd, 169 hədəf və 244 göstərici var ki, bunlardan 93-ü ətraf mühitlə bağlıdır.

2030-cu il Gündəliyi bütün DİM-lər çərçivəsində davamlı inkişafın üç sütununu birləşdirir. Bunların bəziləri DİM 3 (sağlam həyat və rifah), DİM 6 (su və sanitariya), DİM

11 (şəhərlər və yaşayış məntəqələri), DİM 12 (davamlı istehlak və istehsal), DİM 13 (iqlim dəyişiklikləri), DİM 14 (okeanlar, dənizlər və ya dəniz ehtiyatları), DİM 15 (yer ekosisteminin mühafizəsi) ətraf mühitlə sıx bağlıdır. BU DİM-lərlə iqtisadi və sosial ölçülərə daha yaxın ola biləcək digər DİM-lərin əlaqəsi balanslaşdırılmışdır. Bu qarşılıqlı əlaqə bütün DİM-lər və əlaqədar hədəflər arasında mövcuddur. Bir çox təşkilat və qurumlar çoxtərəfli ekoloji sazişlər və DİM-lər arasında əlaqələri hərtərəfli müəyyən etmişdir.

Çox yaxşı nümunə DİM-lər arasında qarşılıqlı əlaqəni nümayiş etdirən hərtərəfli təhlili təqdim edən BMƏP (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı) dir. Bu proqram Ətraf mühitlə bağlı fəaliyyətlərini əlaqələndirir, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə ekoloji təmiz siyasət və praktikaların həyata keçirilməsinə kömək edir.

“Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik” dayanıqlı inkişafın bir-biri ilə vəhdət təşkil edən iqtisadi, sosial və ətraf mühit sahələrində tarazlı idarəetmənin həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən icrası zəruri hesab edilən kollektiv tədbirləri özündə əks etdirir.

Üzv ölkələr geo-iqtisadi əlaqələri və əlverişli coğrafi mövqeyi ilə yanaşı təbii ehtiyatların zənginliyi ilə fərqlənir. Əsasən neft yataqları, təbii qaz, kömür, dəmir filizi və bu kimi digər təbii ehtiyatlar ilə zəngin olan ölkələr hər zaman enerji, nəqliyyat, logistika və s. bu kimi regional və qlobal layihələrin bir hissəsi olmuşdur. Azərbaycanın Yaşıl Enerji Tərəfdaşlıqları, Qazaxıstanın Yaşıl İqtisadiyyat Strategiyası, Qırğızıstanın hidroenergetika potensialı, Türkiyənin 2053 Net-Sıfır Hədəfi və Uzunmüddətli İqlim Dəyişikliyi Strategiyası regional əməkdaşlıq üçün güclü zəmin yaradır.

AZƏRBAYCAN

2015-ci ilin 25-27 sentyabr tarixlərində keçirilmiş Dayanıqlı İnkişaf Sammitində Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv dövlətlər tərəfindən Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) qəbul edilmişdir.

Azərbaycan Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv dövlətlər tərəfindən 2016-2030-cu illər üçün müəyyən edilmiş Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə qoşulmuş və onların həyata keçirilməsi istiqamətində ardıcıl addımlar atmışdır. Qarşıya qoyulmuş məqsəd və hədəflər dayanıqlı inkişafın iqtisadi, sosial və ekoloji aspektlərini əhatə etməklə, Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinə əsaslanır və növbəti inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirir.

“Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək Dayanıqlı İnkişaf Gündəliyi”ndən irəli gələn öhdəliklərlə bağlı dövlət qurumlarının üzərinə düşən vəzifələrin icrasının əlaqələndirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 oktyabr tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurası, Milli Əlaqələndirmə Şurasının tərkibində “İqtisadi inkişaf və layiqli məşğulluq”, “Sosial”, “Ekoloji məsələlər”, “Monitorinq və qiymətləndirmə” sahələri üzrə 4 İşçi Qrup

yaradılmışdır. Ekoloji məsələlər üzrə işçi qrupa Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi sədrlik edir.

Azərbaycan Respublikasının Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurası tərəfindən ölkə üçün əhəmiyyət kəsb edən, qlobal məqsəd və hədəflərə uyğun milli prioritetlər və onlara dair göstəricilər müəyyən edilmiş, ölkədə sosial-iqtisadi, ekoloji sahələri əhatə edən dövlət proqramları və strategiyaların Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri ilə uzlaşdırılması həyata keçirilmiş, eyni zamanda "Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək Dayanıqlı İnkişaf Gündəliyi"nin icrası ilə əlaqədar 4 Könüllü Hesabat hazırlanaraq Dayanıqlı İnkişaf üzrə Yüksək Səviyyəli Siyasi Foruma təqdim edilmişdir.

Azərbaycan üçün prioritet hesab edilən 18 məqsəd, 101 hədəf və 144 göstərici qəbul edilmişdir ki, bunlardan 8 göstərici ətraf mühit sahəsində ölkə üzrə prioritet müəyyən edilmişdir. Bu göstəricilər 5 DİM (6, 11, 12, 14 və 15) üzrə 6 hədəfi (6.3, 6.5, 12.4, 14.4, 14.b və 15.4) əhatə edir.

Ətraf mühitin vəziyyəti dayanıqlı inkişafı şərtləndirən mühüm amil hesab edilir. Dayanıqlı inkişafın ekoloji aspektləri okean və dəniz resursları, iqlim dəyişmələri, ətraf mühit, tullantıların idarə edilməsi, eko-sistemlər və biomüxtəliflik sahələrindəki məqsədləri əhatə edir.

Qlobal çağırışların həllinə töhfə məqsədi ilə Nazirliyin fəaliyyət sahələrinə uyğun olan prioritet müəyyən edilmiş Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin ətraf mühit sahəsindəki hədəflərinin icrası üzrə görülmüş işlər, əldə olunmuş nailiyyətlər, eləcə də qarşıya çıxan çətinliklər barədə hesabatlar mütəmadi olaraq Dayanıqlı inkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurasının Katibliyinə (İqtisadiyyat Nazirliyi), eləcə də hər bir göstərici üzrə müəyyən olunmuş məsul beynəlxalq təşkilata(lar) təqdim edilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən təsdiq olunmuş "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" sənədində yeni strateji mərhələdə iqtisadiyyatın davamlı və yüksək templə artması fonunda qlobal iqlim dəyişikliklərinə cavab verən və əhalinin sağlam ətraf mühitdə yaşamını təmin edəcək yüksək keyfiyyətli ətraf mühitin təmin olunması vəzifəsi qarşıya qoyulmuşdur. Sənəddə təbii ehtiyatlardan, təmiz və dayanıqlı enerji mənbələrindən səmərəli istifadə, tullantıların təkrar emalı və ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi ilə bağlı istiqamətlər müəyyən edilmişdir.

Bununla yanaşı, BMT və Azərbaycan arasında "2021-2025-ci illər üçün Dayanıqlı İnkişaf üzrə Əməkdaşlığa dair Çərçivə Sənədi"nin icrası üzrə Birgə İstiqamətləndirici Komitənin Ətraf mühit və iqlim dəyişikliyi dördüncü Nəticə Qrupunun Birgə İş Planına uyğun ətraf mühitin mühafizəsi, iqlim dəyişmələrinin təsirlərinin azaldılması sahəsində həyata keçirilən fəaliyyətlər ətraf mühit sahəsində prioritet müəyyən edilmiş Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin icrası ilə birbaşa uzlaşdırılır.

Tərəfdaş ölkələrlə, həmçinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit Proqramı və digər müvafiq beynəlxalq təşkilatlarla ətraf mühitin qorunması və iqlim dəyişmələrinə qarşı mübarizə sahəsində ikitərəfli və regional formatlarda təcrübə mübadiləsinin aparılması, əməkdaşlığın gücləndirilməsi istiqamətində mütəmadi olaraq tədbirlər həyata keçirilir.

QAZAXISTAN

Qazaxıstan öz milli strategiyalarını Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri (DİM) ilə uyğunlaşdıraraq, ekoloji davamlılığa qətiyyətlə sadiqdir. Ölkə daha yaşıl gələcəyə sadiqliyini əks etdirən müxtəlif sahələrdə nəzərəçarpacaq irəliləyişlər əldə edib.

Qazaxıstan DİM İndeksində üç il ərzində 12 pillə irəliləyərək 166 ölkə arasında 66-cı yeri tutub. Bu təkmilləşdirmə ölkənin təmiz enerji, iqlim fəaliyyəti və davamlı iqtisadi artım kimi sahələrdə səylərini vurğulayır.

2013-cü ildə Qazaxıstan Alternativ və bərpa olunan mənbələrdən enerjinin 50% -ni 2050-ci ilə qədər əldə etməyi hədəfləyən "Yaşıl İqtisadiyyat" planını həyata keçirməyə başladı. Bu iddialı strategiya Qazaxıstanı regionda davamlı inkişaf sahəsində lider kimi təqdim edir. 2015-ci ilin sentyabr ayında BMT Baş Assambleyasının 70-ci sessiyası çərçivəsində 2015-ci ildən sonrakı İnkişaf Gündəliyinin qəbul edilməsi üzrə BMT sammitində Qazaxıstan BMT-nin digər üzv dövlətləri ilə birlikdə Davamlı İnkişaf Məqsədlərinin (DİM) məqsəd və hədəflərinin Qazaxıstanın prioritetləri ilə tam üst-üstə düşdüyünü vurğulayaraq, gələcək qlobal inkişaf üçün yeni sənəd imzaladı.

Bu təşəbbüslərə baxmayaraq, Qazaxıstan mühüm ekoloji problemlərlə üzləşir. Xəzər dənizi 2006-cı ildən bəri hər il təxminən 25 santimetr çəkilir ki, bu da biomüxtəlifliyin itməsinə, balıqçılıq və turizm kimi sektorlarda iqtisadi təsirlərə səbəb olur. Bu azalma iqlim dəyişikliyi və su idarəetmə təcrübələri ilə əlaqələndirilir.

Qazaxıstan nüvə enerjisinin aşağı karbonlu enerji mənbəyi kimi rolunu vurğulayaraq, 2060-cı ilə qədər karbon neytrallığına nail olmağı öhdəsinə götürüb. Hökumət enerji kompleksini şaxələndirmək və istixana qazı emissiyalarını azaltmaq üçün təhlükəsiz və ekoloji cəhətdən təmiz nüvə enerjisi variantlarını araşdırır.

Ölkədə 205 qlobal və 75 milli göstərici ilə DİM-lərə doğru irəliləyişi izləmək üçün 280 göstəricidən ibarət monitorinq sistemi yaradılmışdır. Bu çərçivə Qazaxıstana davamlı inkişaf səylərini effektiv şəkildə ölçməyə və istiqamətləndirməyə imkan verir.

EXPO-2017 beynəlxalq sərgisinin keçirilməsi və BMT-nin dəstəyi ilə sərgi əsasında “Gələcəyin Enerjisi” Yaşıl Texnologiyalar və İnvestisiya Layihələri Mərkəzinin yaradılması Qazaxıstanın DİM-lərin həyata keçirilməsi üzrə beynəlxalq səylərinə əsaslı töhfəsidir.

Qazaxıstan üçün DİM metodologiyasının və göstəricilərinin həyata keçirilməsi Qazaxıstanın proqram sənədlərinin, ilk növbədə “Strategiya 2050” və ondan irəli gələn proqramların qlobal inkişaf hədəfləri ilə uzlaşdırılması nəzərə alınmaqla, Qazaxıstan Respublikasının strateji planlaşdırma və monitorinq sisteminin dünya standartlarına sistemli uyğunlaşdırılmasına imkan yaradır.

Bütövlükdə, DİM-lər və ya 2030-cu il Gündəliyi bir çox cəhətdən Qazaxıstanın inkişaf səylərinə uyğundur və onlara nail olmaq, eləcə də DİM-lərə nail olmaq istiqamətində irəliləyişləri izləmək və qiymətləndirmək üçün faydalı və cəlbedici siyasət çərçivəsi kimi xidmət edə bilər.

2016-cı ilin noyabrında Qazaxıstanın DİM-lərin həyata keçirilməsinə və monitorinqinə hazırlığının sürətli və hərtərəfli qiymətləndirilməsi məqsədilə BMT-nin İnkişaf Proqramının (BMTİP) beynəlxalq ekspertlərinin missiyası DİM hədəflərinin milli və sektoral planlara kifayət qədər yüksək dərəcədə daxil edildiyini aşkar etdi. DİM hədəflərinin 61%-i artıq milli strateji sənədlərlə əhatə olunub.

2016-cı ilin noyabrında Qazaxıstan Respublikası Parlamenti Senatının deputatlarının qəbul etdiyi Bəyanatda davamlı inkişaf prinsiplərinin tətbiqinin təşviq edilməsi və onların həyata keçirilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması məqsədilə DİM-lərin mövcud qanunvericiliyə inteqrasiyasına köməklik göstərilməsi zəruriliyi qeyd olunur.

Hazırda Qazaxıstan Respublikası Hökuməti DİM-lərin milli səviyyədə səmərəli həyata keçirilməsini, Qazaxıstan Respublikasının proqram sənədləri ilə DİM-lər arasında sinerjini, özəl sektorun, QHT-lərin və elmi dairələrin cəlb edilməsini təmin etmək üçün əlaqələndirici strukturun müəyyən edilməsi məsələsinə baxır.

DİM-lərin icrası ilə yanaşı, onların əldə olunmasının monitorinqi həm qlobal, həm də milli səviyyədə mühüm vəzifədir. Ölkələr məqsədlərə nail olmaq istiqamətində irəliləyişləri izləmək və nəzərdən keçirmək üçün əsas məsuliyyət daşıyır və bu, Dayanıqlı İnkişaf Məqsədi 17-də qeyd edildiyi kimi, yüksək keyfiyyətli, əlçatan və vaxtında məlumatların toplanmasının təmin edilməsini tələb edir.

Qazaxıstan 2030-cu ilə qədər Dayanıqlı İnkişaf Gündəliyi üzrə Statistika üzrə Tərəfdaşlıq, Əlaqələndirmə və Potensialın Gücləndirilməsi üzrə Yüksək Səviyyəli Qrupun üzvüdür, bu qrup üzv dövlətlərdən, o cümlədən müşahidəçi qismində regional və beynəlxalq BMT agentliklərindən ibarətdir.

Sentyabr ayında bütün dövlət qurumlarının, QHT-lərin, tədqiqat təşkilatlarının, müxtəlif həmkarlar ittifaqı və assosiasiyalarının, milli şirkətlərin, BMT agentliklərinin və müxtəlif sektorlar üzrə beynəlxalq ekspertlərin nümayəndələrinin iştirakı ilə DİM-in statistikası üzrə ilk milli texniki görüş keçirilib.

İclasın əsas məqsədi milli statistika sisteminin DİM-lərin monitorinqi üçün qlobal göstəricilərin hazırlanması istiqamətində hazırlığının qiymətləndirilməsi, habelə Qazaxıstan üçün aktual olacaq əlavə milli göstəricilərin müəyyən edilməsi olub.

DİM-lərin monitorinqi üzrə göstəricilərin icrası üzrə xüsusi yaradılmış idarələrarası İşçi Qrup Qazaxıstanın prioritetlərini nəzərə alaraq həm qlobal, həm də milli göstəriciləri özündə birləşdirən göstəricilər sistemini hazırlayır.

Ümumiyyətlə, Qazaxıstanda DİM-lərin sistematik şəkildə həyata keçirilməsi, şübhəsiz ki, müsbət multiplikativ effekt verəcək, xüsusən:

- DİM-lərin həyata keçirilməsi yolu ilə İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının göstəricilərinə nail olmaqla dünyanın ən rəqabət qabiliyyətli 30 ölkəsindən birinə çevrilmə prosesinin asanlaşdırılması;

- insan potensialının artırılması, xarici texnologiyaların və təcrübənin cəlb edilməsi, böyük həcmli məlumatların (Big Data) emalı sahəsində ixtisasların artırılması kimi proseslərə əlavə təkan vermək;

- DİM-lərin həyata keçirilməsi iri beynəlxalq korporasiyalar üçün investisiya cəlbediciliyinin amillərindən birinə çevrilir, bunun görə sosial məsuliyyətli biznes modeli və onun DİM-lərə uyğunluğu onların imicinin mühüm tərkib hissəsidir.

QIRĞIZISTAN

Qırğız Respublikası digər üzv ölkələrlə birlikdə qlobal DİM-lərə nail olunmasına öz töhfəsini verməyi, həmçinin DİM-in nailiyyət göstəricilərinin monitorinqini öhdəsinə götürüb. Beləliklə, 2018-2040-cı illər üzrə Milli İnkişaf Strategiyasına əsasən, Qırğızıstan 2030-cu il Gündəliyinin qəbul edilmiş Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə nail olmağa çalışacaq.

Milli Statistika Komitəsi, Qırğız Respublikasında 2030-cu ilə qədər DİM-lərin Uyğunlaşması, İcrası və Monitorinqi üzrə Koordinasiya Komitəsinin üzvü və Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə nail olunmasında irəliləyişlərə dair Milli İcmalın hazırlanması üçün “Monitorinq və Qiymətləndirmə” işçi qrupunun rəhbər orqanı kimi və müqayisə edilə bilən və standartlaşdırılmış rəsmi statistikaya əsaslanan qlobal DİM göstəricilərinin toplanması haqqında BMT Statistika Komissiyasının 47-ci sessiyasının Qərarına uyğun olaraq,

Rəsmi Statistikanın əsas prinsiplərinə uyğun hazırlanmış DİM-lərlə bağlı məlumatların toplanmasına və sübuta əsaslanan səylərə rəhbərlik etmək və onlara nəzarət etmək səlahiyyətinə malikdir. Qırğızıstan 2023-cü il Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərində 45-ci yerdə qərarlaşıb.

İqlim dəyişikliyi ilə mübarizə kontekstində Qırğızıstan üzrə aşağıdakı rəqəmlər verilmişdir: 2021-ci ildə qalıq yanacaqların yanması və sement istehsalı nəticəsində CO2 emissiyaları 1,4t təşkil etmişdir. Eyni zamanda, qalıq yanacaqların ixracı ilə bağlı CO2 emissiyaları 202,9 t təşkil edib.

DİM 15-in həyata keçirilməsi üçün Qırğızıstan 10 dövlət təbiət qoruğu, 13 dövlət təbiət parkı və 64 yasaqlıq daxil olmaqla, ölkənin ümumi ərazisinin 7,38%-ni təşkil edən

xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsini yaratmışdır. Qırğızıstan seyrək meşəlik ərazi hesab olunur: meşələr əsasən dağ plantasiyaları ilə təmsil olunur, kifayət qədər müxtəlifdir və qiymətli növlərlə zəngindir. Qırğızıstan Respublikasının bütün meşələri qorunur. Meşəlik sahə ölkənin ümumi ərazisinin 5,6%-ni (2021-ci il siyahıyaalınmasına görə) təşkil edir, meşə dayaqlarının təxminən 90%-i dəniz səviyyəsindən 700-2500 m yüksəklikdə yerləşir.

İqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma strategiyaları, məsələn, iqlimə uyğun kənd təsərrüfatı, aqroekologiya və risklə bağlı məlumatlı sosial müdafiə sahələrində innovasiyalar iqlim dəyişikliyinə və fəlakətlərə ən həssas olan əhali və əraziləri hədəf almalıdır.

Vətəndaşların cəlb edilməsi və məlumatlara əsaslanan yanaşmalar - vətəndaşlarla yeni əlaqələrin qurulması Qırğızıstan cəmiyyətinin uzunmüddətli təməli üçün vacibdir. DİM-lər və çoxsaylı müxtəlif məqsədlər, hədəflər və göstəricilər cəmiyyətlə bu yeni əlaqə yanaşmasına kömək etmək üçün mükəmməl platformadır. Bundan əlavə, sübuta əsaslanan məlumatların və vətəndaşlarla əlaqənin təkmilləşdirilməsi üçün DİM-lər üzrə irəliləyişə nəzarət etmək və qiymətləndirmək üçün Parlamentin rolu artırılmalıdır.

Qırğızıstanın vətəndaşların rifahının yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş 2030 - cı ilə qədər Milli İnkişaf Proqramı 2040-cı ilə qədər Milli İnkişaf Strategiyası çərçivəsində, ölkənin uzunmüddətli strateji inkişaf hədəfləri əsasında davamlılıq prinsipini qoruyaraq, insan yönümlü və Davamlı İnkişaf Məqsədlərinin "heç kəsi geridə qoymamaq" əsas öhdəliyinə diqqət yetirməklə hazırlanmışdır. Gələcəyin ümumi mənzərəsi Qırğız Respublikasının (2040-cı ilə qədər) böyük imkanlara və həyatlarını seçmək hüququna malik insanların yaşaması üçün vahid, müstəqil və rahat bir ölkə, azad və varlı vətəndaşlar ölkəsi kimi uzunmüddətli inkişaf perspektivi ilə əlaqələndirilir. Proqramın məqsədləri ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı üçün əlverişli mühit yaratmaqla vətəndaşların rifah halının yaxşılaşdırılması, böhran əleyhinə tədbirlərin həyata keçirilməsi və uzunmüddətli inkişaf məqsədlərinə uğurla nail olmaq üçün əsasların formalaşdırılmasıdır.

Bu gün Qırğızıstan İnsan İnkişafı İndeksinə görə reytinqdə 189 ölkə arasında 122 - ci, Dünya İqtisadi Forumunun tərtib etdiyi Qlobal Rəqabətlilik indeksinə görə isə 141 ölkə arasında 96-cı yerdədir. Son illərdə ölkənin bu indekslərdəki mövqeyi pisləşir. Bu proqramın icrası nəticəsində Qırğızıstanın əsas beynəlxalq reytinqlərdə mövqeyini yaxşılaşdıracağı gözlənilir.

Davamlı İnkişaf Məqsədlərinin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli irəliləyiş əldə ediləcəkdir. Proqramın icrası ölkənin milli sərvətinin və vətəndaşlarının rifahının ən azı dörddə bir səviyyədə artmasını təmin edəcəkdir. İqtisadi artım sabitlik qazanacaq, əhalinin gəlir bərabərsizliyi azalacaq və orta sinif genişlənəcəkdir. İqtisadi siyasətin əsas prioritetləri iqtisadiyyatın zəhmətkeş sektorlarına dəstək və inkişaf məsələləri olacaqdır. Kənddə müsbət dəyişikliklər baş verəcək ki, bu da şəhərlə həyat keyfiyyətindəki boşluğu azaldacaq. Yeni müəssisələr işə salınacaq və iş yerləri yaradılacaq. Şəhər və kəndlərin küçələri daha təmiz və təhlükəsiz olacaqdır. Layiqli əmək standartlarının (layiqli əmək

haqqı, layiqli məşğulluq, sosial tərəfdaşlıq) mərhələli tətbiqi insanın rifahının və ölkənin inkişafının əsasını təşkil edəcəkdir.

Ekoloji məsələlər üzrə Türkiyə Respublikası ilə əməkdaşlıq sertifikatı.

10 sentyabr 2021-ci il tarixində Bişkekdə iqtisadi əməkdaşlığa dair 10-cu Qırğızıstan-Türkiyə hökumətlərarası birgə iclasının yekunlarına əsasən, Qırğız Respublikasının Nazirlər Kabineti və Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu imzalanıb. Memorandumun məqsədi iki ölkə arasında ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdir.

Memorandum əməkdaşlığın aşağıdakı əsas istiqamətlərini müəyyən edir:

- Tullantıların azaldılması və ekoloji dayanıqlığın təmin edilməsi;

- Bilik, qabaqcıl təcrübə və texnologiyaların mübadiləsi;

- Ekoloji maarifləndirmə və əhalinin maarifləndirilməsi;

- Ekoloji qurumların potensialının artırılması;

- Təlim proqramlarının, iclasların, konfransların və simpoziumların təşkili;

-tədqiqatçıların, məsləhətçilərin, ekspertlərin, habelə qeyri-hökumət təşkilatlarının üzvlərinin və nümayəndələrinin qarşılıqlı səfərlərinin təşkili;

- Layihələrin və digər tədbirlərin hazırlanması və birgə həyata keçirilməsi.

TÜRKİYƏ

Türkiyənin zəngin bioloji müxtəlifliyinin qorunması məqsədilə Xüsusi Ətraf Mühitin Mühafizəsi Ərziləri və Mühafizə Olunan Təbiət Əraziləri elan edilir, quru və dəniz mühafizə zonalarının artırılması istiqamətində elmi araşdırmalar aparılır. Bu sərvətin yerləşdiyi ən böyük ərazilər xüsusi ətraf mühitin mühafizəsi əraziləri, mühafizə olunan təbiət əraziləri və digər mühafizə olunan ərazilərdir. Xüsusi Ətraf Mühitin Mühafizəsi Əraziləri ölkəmizdə və dünyada ekoloji əhəmiyyət kəsb edən, lakin Aralıq dənizinin çirklənmədən mühafizəsinə dair Konvensiyaya (Barselona) tərəfdar çıxan ölkələrin üzərinə qoyduğu öhdəliyə əsasən Prezidentin Sərəncamı ilə xüsusi mühafizə altında olan, lakin sənaye, turizm və tikinti kimi təsirlər səbəbindən məhv olan və ya məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşən ərazilərdir. Türkiyədə təxminən 2 milyon 700 min hektar mühafizə olunan təbiət əraziləri və 19 Xüsusi Ətraf Mühitin Mühafizəsi Əraziləri bölgəsi mövcuddur. Göksu Deltası, Belek, Kaş Kekova, Patara, Finikiya Sualtı Dağları, Köyceğiz Dalyan, Fetiye Göcek, Datça Bozburun, Gökova, Foça, Karaburun İldır Körfəzi, Saros körfəzi, Pamukkale, Salda Gölü, Gölbaşı, Duzlu Göl, İhlara, Mərmərə dənizi və Uzungöl Xüsusi Ətraf Mühitin Mühafizəsi Əraziləri tərkibində olan bioloji müxtəliflik və sahib olduqları təbii və mədəni resurs dəyərləri ilə son dərəcə xüsusi mühafizə olunan bölgələrdir.

1992-ci ildə Rioda keçirilən BMT-nin Ətraf Mühit və İnkişaf Konfransından bəri Türkiyə dayanıqlı inkişaf konsepsiyasını ən yüksək siyasət çərçivəsi olan İnkişaf Planlarında əks etdirməkdədir. Türkiyə bu uzunmüddətli təcrübə ilə DİM-lərlə uyğun bir yol xəritəsini müəyyən etmək üçün potensial və infrastruktura malikdir. Türkiyə DİM-lər və onların göstəricilərinə vahid yanaşma ilə İnkişaf Planlarına və sektoral strategiyalara inteqrasiya etməklə həyata keçirmə və monitorinqini mənimsəməkdədir.

2030 Gündəliyi geniş çərçivə, vahid yanaşma və inkişafın bütün elementlərini birlikdə həll edən struktur təqdim etməklə Türkiyədə sektoral inkişaf siyasətlərinə yeni baxış gətirdi. Dayanıqlı İnkişaf üçün 2030 Gündəliyi bütün maraqlı tərəflər üçün çox əhatəli əməkdaşlıq və şəffaf mexanizmlərin icra prosesləri üçün olduqca önəmli gündəlikdir.

İqlim Dəyişikliyi üzrə Hökumətlərarası Panelin hesabatında vurğulanır ki, bu gün istixana qazı emissiyaları minimuma endirilsə belə, biz uzun müddət iqlim dəyişikliyinin qaçılmaz təsirləri ilə üzləşməyə davam edəcəyik.

Aralıq dənizi hövzəsində orta temperatur 19-cu əsrin sonlarından etibarən qlobal orta göstərici olan 1,1 dərəcə ilə müqayisədə Selsi üzrə 1,4 dərəcə artıb. Hədəflənmiş qlobal iqlim tədbirləri uğursuz olarsa, 2050-ci ilə qədər temperaturun əlavə olaraq 1,5 dərəcə yüksələcəyi proqnozlaşdırılır.

Dəyişən iqlimlə birlikdə qarşılaşdığımız nizamsız, qəfil və güclü yağışlar və daşqınlar sürüşmə, eroziya və səhralaşmanı artırır. Artan külək fırtınaları güclü yağış, dolu, tornado, şimşək çaxması, daşqınlar və şəhər daşqınları kimi fəlakətlərin daha tez-tez, şiddətli, uzunmüddətli və daha geniş yayılmasına səbəb olur.

Meteorologiya Baş İdarəsinin məlumatına görə, 2022-ci ildə ekstremal hava hadisələrinin sayı 1030 idisə, 2023-cü ildə bu rəqəm 1475-ə yüksəlib. İqlim dəyişikliyi bütün dünyada qəbul edilmiş bir reallıq olsa da, onun yaratdığı təsirlərə uyğunlaşmaq üçün bir-birini tamamlayan siyasətlər və tədbirlər tələb olunur. Bu, iqlim dəyişikliyinin təsirlərinə uyğunlaşmağın zəruriliyini açıq şəkildə göstərir. İqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə uyğunlaşma səyləri istixana qazlarının azaldılması səyləri qədər vacibdir.

Ətraf mühitin vacib elementlərindən və tükənən resurslarımızdan biri olan suyun mühafizəsi və davamlı istifadəsi ekoloji davamlılığın ən mühüm komponentlərindən biridir. Bu gün inkişaf edən texnologiya ilə yanaşı su ehtiyatları içməli su kimi istifadə, enerji istehsalı, kənd təsərrüfatı və sənaye kimi bir çox fərqli məqsədlər üçün istifadə edilir və ölkələrin iqtisadi inkişafında əvəzsiz yer tutur. Lakin təəssüf ki, canlılar üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən, eyni zamanda tükənən təmiz və istifadəyə yararlı su ehtiyatlarının keyfiyyət və kəmiyyəti gündən-günə azalaraq davamlı inkişafı təhdid edən göstəricələrə yaxınlaşır. Xüsusilə, iqlim dəyişmələrinin Aralıq dənizi hövzəsinə gözlənilən təsirlərini nəzərə alsaq, Türkiyə gələcəkdə su qıtlığı ilə üzləşə biləcək ölkələrdən biridir olacaqdır.

Bu kontekstdə su ehtiyatlarımızın qorunub saxlanılması və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, onların qısa, orta və uzunmüddətli perspektivdə mühafizəsi və onlardan

istifadə, həmçinin bizim üçün həyati əhəmiyyət kəsb edən bu ehtiyatların davamlı idarə olunması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yalnız tükənən resurs olan suyun ənənəvi təmizlənməsinə diqqət yetirmək kifayət deyil. “Dayanıqlılıq” prinsipi çərçivəsində məişətdə, eləcə də sənayedə ən yüksək gəlir-xərc nisbəti nəzərə alınmaqla suyun qənaətli istifadəsindən çirkab suların emalınadək, emal edilmiş çirkab suların təkrar istifadəsindən email edilmiş lilin qiymətləndirilməsinədək çirkab suların idarə edilməsinə hərtərəfli yanaşmaq həyati əhəmiyyət kəsb edir.

Qlobal iqlim dəyişmələri, quraqlıq və artan tələbat və su ehtiyatlarına təsir göstərən çirklənmə ilə əlaqədar emal edilmiş çirkab suların təkrar istifadəsi günü-gündən əhəmiyyət kəsb edir. Türkiyə tərəfindən Avropa İttifaqına davam edən üzvlük prosesi, əhalinin artımı, sürətli sənayeləşmə və urbanizasiya, qlobal və regional inkişaflar, mövcud ehtiyaclar və iqlim dəyişmələrinin gələcək təsirləri nəzərə alınmaqla su və çirkab suların idarə edilməsi siyasəti hazırlanır.

Bu məqsədlə Türkiyə hazırda 6,35% olan emal edilmiş çirkab suların təkrar istifadə nisbətini 2030-cu ildə 15%-ə çatdırmağı hədəfləyir.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının ikinci maddəsində qeyd edildiyi kimi, ekosistemlərin iqlim dəyişikliyinə təbii uyğunlaşması, ərzaq istehsalının təhlükəsizliyi və iqtisadi inkişafın davamlı şəkildə davam etdirilməsi atmosferdə istixana qazlarının konsentrasiyalarının müəyyən səviyyədə saxlanılması qədər kritik məsələlərdir.

İqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə aşağıdakı məsələlərin nəzərə alınmasının faydalı olacağı hesab edilir.

- Davamlı inkişafın əldə edilməsi üçün iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma fəaliyyəti gücləndirilməsi;
- Bioloji müxtəlifliyin itkisini azaltmaq üçün əməkdaşlığın artırılması zərurəti;
- Səhralaşma, torpaqların deqradasiyası və quraqlıqla mübarizə üzrə əməkdaşlığın artırılmasına ehtiyac;
- İqlim dəyişikliyi ilə mübarizə siyasətini təyin edərkən ekosistemə əsaslanan yanaşmalara və təbiətə əsaslanan həllərə önəm verilməsinin zəruriliyi;
- Fəlakət riskinin azaldılması səyləri üçün erkən xəbərdarlıq sistemlərinin genişləndirilməsi;
- Qlobal iqlim dəyişmələri, quraqlıq və artan tələbat və su ehtiyatlarına təsir göstərən çirklənmə ilə əlaqədar emal edilmiş çirkab suların təkrar istifadəsinin genişləndirilməsi;

Nəticələr sübut edir ki, həssas vəziyyətdə olan insanlar (qocalar, uşaqlar, qadınlar) iqlim dəyişikliyinin nəticələrindən əziyyət çəkmə riski yüksəkdir. Bu kontekstdə mövcud

sosial, iqtisadi və siyasi şəraitin həssas vəziyyətdə olan insanlara təsirlərinin aşkar edilməli, ardınca daha davamlı icmaların yaradılması məqsədilə iqlim dəyişikliyinin həssas vəziyyətdə olan insanlara təsirlərini azaltmaq və bərabərsizlikləri aradan qaldırmaq üçün səylər göstərilməlidir. İqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma üzrə fəaliyyət strategiyalarının və monitorinq sistemlərinin yaradılması üçün zəruri maliyyə alətləri yaradılmalıdır.

2004-cü ildən BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasına tərəfdar çıxan Türkiyə son illərdə iqlim dəyişmələri ilə bağlı tədbirləri sürətləndirib. Bu kontekstdə Türkiyə üçün dönüş nöqtəsi 2021-ci il Paris Sazişinin ratifikasiyası və daha sonra 2053-cü il Net Sıfır Emissiya Hədəfinin elan edilməsi olub. 21-25 fevral 2022-ci il tarixlərində Türkiyənin iqlim dəyişmələri ilə mübarizədə yol xəritəsinin müəyyən edilməsi məqsədilə Ekologiya, Şəhərsalma və İqlim Dəyişmələri Nazirliyi tərəfindən Türkiyənin 1-ci İqlim Şurası təşkil edilib. 5 min nəfərin iştirakı ilə 76-sı prioritet olmaqla, ümumilikdə 217 tövsiyə verilib. Bundan başqa, ilk dəfə olaraq 2015-ci ildə BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyası Katibliyinə təqdim edilmiş Türkiyənin Nəzərdə tutulan Milli Töhfə Bəyannaməsi yenilənib və 2023-cü ilin aprel ayında Türkiyənin ilk Yenilənmiş Milli Töhfə Bəyannaməsi təqdim edilib. Bu kontekstdə Türkiyənin emissiyanın azaldılması hədəfi 12%-dən 41%-ədək artıb.

2024-2030-cu illəri əhatə edən İqlim Dəyişmələrinin Təsirlərinin Azaldılması və Uyğunlaşma üzrə Strategiyaları və Fəaliyyət Planları Türkiyənin Milli Töhfə Bəyannaməsində qarşıya qoyulan hədəflərə nail olmaq məqsədilə yol xəritəsi və icra planı kimi hazırlanıb. Təsirlərin Azaldılması üzrə Fəaliyyət Planına enerji, sənaye, tikinti, nəqliyyat, tullantılar, kənd təsərrüfatı və torpaqdan istifadə, torpaqdan istifadənin dəyişdirilməsi və meşə təsərrüfatı sektorları və üfüqi kəsişən məsələlərə dair ümumilikdə 9 bölmə üzrə 49 strategiya və 260 fəaliyyət daxildir. Uyğunlaşma Fəaliyyət Planında kənd təsərrüfatı və ərzaq təhlükəsizliyi, biomüxtəliflik və ekosistem xidmətləri, su ehtiyatlarının idarə edilməsi, turizm və mədəni irs, sənaye, urbanizasiya, sosial inkişaf, səhiyyə, nəqliyyat və rabitə, enerji, fəlakət riskinin azaldılması sektorları və üfüqi məsələlərdə 11 bölmə üzrə ümumilikdə 40 strategiya və 129 fəaliyyət müəyyən edilib. Bundan əlavə, Türkiyədə iqlim fəaliyyətləri çərçivəsində 2053-cü il xalis sıfır hədəfinə uyğun olaraq Türkiyənin Uzunmüddətli İqlim Strategiyası hazırlanıb. COP 29-da elan edilən sənəddə Türkiyənin maliyyə, texnologiya, təhsil, ədalətli keçid və dayanıqlı inkişaf hədəfləri, eləcə də iqlim dəyişmələrinin təsirinin azaldılması və uyğunlaşma sektorları üzrə uzunmüddətli strategiyaları açıqlanıb.

Türkiyədə yaşıl enerjinin transformasiyası ilə bağlı ölkə siyasətinin əsas başlıqları bərpa olunan enerji, enerji səmərəliliyi, nüvə enerjisi, keçid yanacağı kimi təbii qaz və hidrogendir.

Türkiyədə enerji səmərəliliyi tədqiqatlarının əsas çərçivəsi 2007-ci ildə qüvvəyə minən 5627 saylı Enerji Səmərəliliyi Qanunu ilə tərtib edilmişdir. 2012-ci ildə nəşr olunan Enerji Səmərəliliyi Strategiya Sənədi (2012-2023) ilə Türkiyənin enerji sıxlığını (milli gəlirə düşən enerji) 2023-cü ilə qədər (2011-ci ilə nisbətən) ən az 20% azaltmaq hədəflənmişdi.

Türkiyənin ilk enerji səmərəliliyi üzrə fəaliyyət planı olan Milli Enerji Səmərəliliyi Fəaliyyət Planı (2017-2023) ölkədə 2023-cü il üçün görüləcək işlər üzrə yol xəritəsi olaraq hazırlanmış və 2 yanvar 2018-ci il tarixindən qüvvəyə minmişdir.

Tədbirlər Planı çərçivəsində 23,9 milyon ton neft ekvivalentində (MTEP) məcmu enerji qənaətinə və 66,6 milyon CO2 ekvivalentində istixana qazı emissiyalarının azalmasına nail olmaq hədəflənir. 2017-2023-cü illər arasında aparılan araşdırmalar nəticəsində müəyyən edilib ki, ölkədə 24 milyon 625 min ton enerji qənaəti və 68,62 milyon ton CO2 ekvivalentində emissiyanın azaldılmasına nail olunub. 2022-ci ildə ilkin enerji intensivliyinin əvvəlki illə müqayisədə 6,2% artacağı gözlənilir. Bel ki, 2000-ci illə müqayisədə 31,2% irəliləyiş vardır. 2000-2022-ci illərdə ilkin enerji intensivliyində illik orta hesabla 1,7% azalma əldə edilmişdir.

8 yanvar 2024-cü il tarixində Türkiyənin yeni enerji səmərəliliyi vizyonu və strategiyasına nail olmaq məqsədilə həyata keçirilən II. Enerji Səmərəliliyi üzrə Milli Fəaliyyət Planı (UEVEP) (2024-2030) hazırlanaraq ictimaiyyətə açıqlanıb. II. UEVEP ilə 7 sektorda 61 fəaliyyət və 266 fəaliyyət müəyyən edilib. II. UEVEP çərçivəsində qarşıya qoyulan hədəflərə nail olmaq üçün 2030-cu ilə qədər dövlət və özəl sektorlar tərəfindən cəmi 20,2 milyard dollar sərmayə qoyulması, 37,1 milyon TNE (ton neft ekvivalenti) həcmində məcmu enerji qənaəti və 100 milyon ton CO2 ekvivalentində azalma nəzərdə tutulur. 2030-cu ilə qədər (2023-cü illə müqayisədə) enerji səmərəliliyinin 16% və enerji intensivliyinin 15% azaldılması hədəflənir. Xülasə, 2022-ci ildə əvvəlki illə müqayisədə ilkin enerji intensivliyində 6,2%, 2000-ci ilə nisbətən isə 31,2% yaxşılaşma var. 2000-2022-ci illərdə ilkin enerji intensivliyində illik orta hesabla 1,7% azalma əldə edilmişdir.

Bununla belə, Türkiyə 2021-ci ildə G20 ölkələri arasında enerji intensivliyini ən çox artıran ikinci ölkə oldu. Türkiyədə enerji səmərəliliyi tədqiqatları milli siyasət sənədlərində müəyyən edilmiş hədəflərə uyğun olaraq davam edərkən, ölkənin 2053-cü il üçün xalis-sıfır iqlim hədəfi çərçivəsində qarşıya qoyulan emissiyaların azaldılması hədəfinə də öz töhfəsini verir.

Türkiyə Prezidentinin irəli sürdüyü 2053-cü il üçün karbon neytrallığı hədəfinə uyğun olaraq, bərpa olunan enerji Türkiyənin enerji təchizatı təhlükəsizliyi, rəqabət qabiliyyəti və iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə mühüm rol oynayır.

Türkiyə təmiz enerji investisiyalarına görə qabaqcıl ölkələr sırasındadır. Bərpa olunan enerji potensialına görə Türkiyə Avropada beşinci, dünyada isə on ikinci yerdədir. Külək enerjisinə görə Avropada yeddinci və günəş enerjisini görə səkkizinci yeri tutsa da, geotermal gücə görə dünyada dördüncü və Avropada birinci yerdədir. Su elektrik enerjisində Avropada ikinci, dünyada isə səkkizinci yerdədir. Bu nailiyyətlərə əlavə olaraq, Türkiyə 2035-ci ilə qədər 60 GV bərpa olunan enerji qaynaqları əlavə etməklə bərpa olunan enerji potensialını üç dəfədən çox artırmağı hədəfləyir. Bu bərpa olunan enerji mənbələrinin şəbəkəyə inteqrasiyası üçün 2030-cu ilə qədər 10 milyard ABŞ dolları həcmində şəbəkə investisiya planı vardır.

Türkiyənin uzunmüddətli istixana qazı emissiyası hədəfi üçün enerji tədarükünü və tələbini təxmin etmək üçün Türkiyənin Milli Enerji Planı Enerji və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən hazırlanmış və elan edilmişdir. Planda istismara veriləcək elektrik stansiyaları və ehtiyatlara uyğun istehsal miqdarları ilə bağlı bütün detallar var. Plana həmçinin Türkiyənin istixana qazı emissiyası hədəflərinə çatmasına kömək etmək məqsədilə günəş və külək enerjisinin artırılması daxildir. Plana əsasən, ilkin enerji istehlakında bərpa olunan enerji mənbələrinin payının hazırda 16,7%-dən 2035-ci ildə 23,7%-ə, nüvə enerjisinin payının isə 2035-ci ildə sıfırdan 5,9%-ə çatdırılması nəzərdə tutulur.

Türkiyədə ətraf mühitin dayanıqlılığı ilə bağlı Ekologiya, Şəhərsalma və İqlim Dəyişiklikləri Nazirliyi Qida, balıqçılıq və kənd təsərrüfatı, istehlak malları istehsalı, Tekstil, plastik, avtomobil, yaşayış və tikinti və turizm kimi sektorları əhatə edən Türkiyənin Milli Davamlı İstehlak və İstehsal Planının hazırlanması üçün araşdırmalar aparır.

Hidrogen

Hidrogen qlobal transformasiya üçün çox vacib olmaqla yanaşı, ölkədə bərpa olunan enerjinin istehsalı və istifadəsinin payının artması, mövcud təbii qaz xətlərinə əlavə olunmaqla istilik sektorunda istixana qazlarının azalması, yerli kömür və bor ehtiyatlarından istifadə imkanları, karbonun tutulmasının dəstəklənməsi, ölkəyə yeni ixracat sahəsinin utilizasiyası və saxlanması ilə təmin edilməsi ilə ön plana çıxır. Türkiyə Milli Enerji Planına əlavə olaraq, Nazirliyə bağlı Türkiyə Enerji, Nüvə və Mədən Araşdırmaları Şurası (TENMAK) tərəfindən 2023-cü ilin yanvar ayında “Türkiyə Hidrogen Texnologiyaları Strategiyası və Yol Xəritəsi” nəşr olundu və “Türkiyə Karbon Tutma və İstifadə Texnologiyaları Yol Xəritəsi” və TENMAK tərəfindən inkişaf işləri davam edir.

Elan edilmiş strategiya sənədinə əsasən, elektrolizatorun quraşdırılmış gücünün 2030-cu ildə 2 GVt, 2035-ci ildə 5 GVt və 2053-cü ildə 70 GVt olması hədəflənir. Yaşıl hidrogenin istehsalı və saxlanmasında yerli komponentlərdən istifadə üçün stimullaşdırıcı mexanizmlərin yaradılması məqsədi daşıyır. Yaşıl hidrogenin istifadəsi bütün sektorlarda, xüsusilə kimya, dəmir və polad, nəqliyyat, şüşə və keramika kimi istixana qazlarının azaldılması çətin olan sektorlarda təşviq ediləcək. Bundan əlavə, mövcud təbii qaz boru kəmərlərinə hidrogeni qarışdırmaqla isitmə sektorunun tədricən dekarbonizasiya transformasiyasına töhfə vermək məqsədi daşıyır.

Təmiz Enerji İnstitutu

Hidrogen, karbon və bərpa olunan enerji texnologiyaları da daxil olmaqla, təmiz enerji texnologiyalarının bütün sahələrində Türkiyə Enerji, Nüvə Mədən Araşdırmaları Şurasının (TENMAK) çətiri altında araşdırmalar aparan Təmiz Enerji Araşdırmalar İnstitutu (TEMEN), enerji və mədənçilik sektorunda, xüsusən də Enerji Nazirliyi və Təbiət Nazirliyinin məsuliyyəti altında olan ölkənin enerji və mədən təşkilatlarının məsuliyyəti altında olan Ar-Ge layihələrini həyata keçirərək yaradıcı həllər istehsal etmək üçün lazımi dizayn, istehsal, sınaq və lokallaşdırma işlərini həyata keçirir.

TEMEN-in himayəsində olan Hidrogen Texnologiyaları Laboratoriyası (HTL) ölkədə hidrogen və yanacaq elementləri sahəsində tədqiqatçılara xidmət göstərmək üçün infrastruktur təmin edən avadanlıqlarla təchiz edilib, universitetlərin, şirkətlərin və tədqiqat təşkilatlarının istifadəsinə açıqdır. Laboratoriyada yanacaq hüceyrəsi testləri, yaşıl hidrogen istehsalı, analitik ölçmələr, sistem inteqrasiyası və modelləşdirmə işləri aparıla bilər.

TENMAK TEMEN olaraq, hazırda iqlim fəaliyyəti kontekstində qiymətləndirilə bilən aşağıdakı fəaliyyətlər mövcuddur: Layihə fəaliyyətləri davamlı təmiz enerjinin bir çox müxtəlif sahələrində hidrogen saxlama əsaslı mobil enerji sistemlərindən tutmuş yüksək performanslı və sərfəli yanacaq hüceyrəsi komponentlərinin inkişafına, karbon tutumlu sənayelərdə yaşıl hidrogen həlləri üzrə tədqiqatlardan karbon tutma texnologiyalarına qədərhəyata keçirilir.

Nüvə

TÜRKPA-nın Ətraf mühit, təbii ehtiyatlar və sağlamlığın qorunması Komissiyasının iclasında nüvə enerjisinin rolunun ətraf mühitin davamlılığı və yaşıl böyümə hədəfləri çərçivəsində geniş perspektivdə müzakirə oluna biləcəyi qiymətləndirilir.

Nüvə enerjisi aşağı karbon emissiyaları və yüksək enerji səmərəliliyi ilə ekoloji davamlılıq məqsədlərinə çatmaqda mühüm mövqedədir. Nüvə enerjisinin rolu təkcə enerji təchizatı təhlükəsizliyinin təmin edilməsində deyil, həm də yaşıl inkişaf strategiyalarının dəstəklənməsində mühümdür.

Xüsusilə aşağı karbonlu enerji mənbələri axtaran ölkələr üçün nüvə enerjisi dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə çatmaqda danılmaz mövqedədir.

Nazirlik tərəfindən 2053-cü il üçün xalis-sıfır karbon emissiyası hədəfinə uyğun olaraq hazırlanan uzunmüddətli milli enerji planına əsasən, Türkiyə nüvə enerjisinin elektrik enerjisi istehsalındakı payını 2035-ci ilə qədər 11,1%-ə, 2053-cü ilə qədər isə 29,3%-ə çatdırmağı hədəfləyir. Bu məqsədlərə nail olmaq üçün 2053-cü ilə qədər ən azı 30 GVt nüvə gücünə ehtiyac var. Bununla əlaqədar ölkədə Akkuyu AES-dən əlavə daha iki AES layihəsinin həyata keçirilməsi və kiçik modul reaktorların yaradılması nəzərdə tutulur.

Məlum olduğu kimi, 2010-cu il mayın 12-də Rusiya Federasiyası ilə imzalanmış hökumətlərarası sazişə uyğun olaraq ümumi quraşdırılmış gücü 4800 meqavat olan Akkuyu AES-in yaradılması üzrə tikinti işləri tam sürətlə davam etdirilir. Akkuyu AES ilə Türkiyə hər il 7 milyard kubmetr təbii qaz idxalından azad olmaqla yanaşı, karbon qazı emissiyalarını ildə təxminən 35 milyon ton azaldacaq. Digər tərəfdən, layihə çərçivəsində minimum 6,5 milyard dollar töhfə hədəflənir. Bu gündən etibarən təxminən 50% lokallaşma dərəcəsi əldə edilmişdir.

Nüvə enerjisi həm də ekoloji davamlılıq və iqtisadi inkişaf arasında tarazlığın yaradılması vasitəsi kimi regional və beynəlxalq əməkdaşlığın mərkəzində dayanır. TÜRKPA üzv ölkələri davamlı inkişaf məqsədlərinə uyğun olaraq nüvə enerjisinin təqdim etdiyi imkanları qiymətləndirmək və bu sahədə əməkdaşlığı artırmaq üçün müxtəlif addımlar atmalıdır. Nüvə enerjisi texnologiyalarının paylaşılması, nüvə təhlükəsizliyi standartlarının yaradılması və bu sahədə qabaqcıl təcrübələrin yayılması müzakirə olunacaq. Bundan əlavə, nüvə enerjisinin ekoloji davamlılığa və regional əməkdaşlıq imkanlarına müsbət təsirləri araşdırıla bilər.

NƏTİCƏ

DİM-lər iqtisadi, sosial və ekoloji komponentləri birləşdirərək davamlı inkişafı təşviq etmək üçün nəzərdə tutulub. Bu komponentlər arasında sıx əlaqənin mövcudluğu iqlim dəyişikliyinin ciddi nəticələrinin, məhdud təbii ehtiyatların qorunub saxlanılması və "yaşıl" iqtisadiyyata keçidə zərurətin aydınlaşdığı müasir şəraitdə xüsusilə aktuallaşır.

TÜRKPA üzv dövlətləri – Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Türkiyə arasında ekoloji davamlılıq üzrə əməkdaşlıq Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə (DİM) nail olmaq və daha yaşıl gələcəyə dəstək olmaq üçün ortaq öhdəliyi nümayiş etdirir. Bu öhdəlik TÜRKPA üzv dövlətlərini bərpa olunan enerjinin inkişafı, biomüxtəlifliyin qorunması və davamlı maliyyə sahəsində səylərini irəli aparır. Onların ekoloji qanunvericilik, yaşıl investisiya siyasətləri və birgə ekoloji təşəbbüslər sahəsində əməkdaşlığı iqlim dəyişikliyi, su qıtlığı və torpaq deqradasiyası ilə bağlı güclü siyasi iradəni əks etdirir.

Üzv ölkələrin davamlılıq proqramları kimi yaşıl siyasətlərin milli inkişaf strategiyalarına inteqrasiyası onların beynəlxalq ətraf mühit standartlarına uyğunlaşma öhdəliyini daha da gücləndirir.

TÜRKPA-nın institusional çərçivəsindən istifadə etməklə üzv dövlətlər türk dünyası və onun hüdudlarından kənarda davamlı gələcəyi təmin edərək kollektiv təsirlərini artıra bilərlər.

Ətraf mühiti sağaltmaqla biz dolayı yolla çoxsaylı sosial-iqtisadi problemləri həll etmiş oluruq. Buna görə də ekoloji bərpa həm də qlobal davamlılığa nail olmaq üçün vahid yanaşmadır. Bu qarşılıqlı əlaqəni tanımaq və ona uyğun hərəkət etmək planetimizin və onun sakinlərinin kollektiv gələcəyi üçün çox vacibdir. Planetimizin mühafizəsi qlobal inkişafın dayanıqlılığını təmin edilməsinə təkan verəcək. Bu sənəd üzv dövlətlər arasında ekoloji davamlılıq və yaşıl inkişaf məsələlərində əməkdaşlığın təşviqinə xidmət edə bilər.